

การช่วยเหลือผู้ป่วยเบื้องต้นในภาวะฉุกเฉิน

การช่วยเหลือผู้ป่วยเบื้องต้น เมื่อถูกแมลงต่อย

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพร มุลศาสตร์
สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

โมดูลที่ 7 การช่วยเหลือผู้ป่วยเบื้องต้นเมื่อถูกแมลงต่อย

สภาวะแมลงต่อย (Stings)

การถูกแมลงต่อยพบได้บ่อยทั้งในเด็กและผู้ใหญ่ บางครั้งมักจะปวดตามด้วยอาการบวมเล็กน้อยถึงบวมมาก ผู้ป่วยบางคนอาจแพ้พิษของแมลงที่ต่อยและเกิดอาการแพ้ได้ ในที่นี้จะกล่าวถึงการถูกแมลงที่มีเหล็กในอยู่ที่ส่วนปลายของลำตัวต่อย ได้แก่ ผึ้ง ต่อ แตน แมลงภู่ หมาร่า มดตะนอย มดคันไฟ ซึ่งแมลงเหล่านี้เมื่อต่อยเข้าผิวหนังของพวกเราจะปล่อยพิษออกมาทำให้เกิดอาการต่างๆ

อาการ

ส่วนมากจะมีเฉพาะที่เพียงเล็กน้อย คือ บริเวณที่ถูกต่อยมีอาการ ปวด บวม แดง คัน แสบร้อน อาจเป็นอยู่นานหลายชั่วโมง ในรายที่ถูกมดกัด รอยแดงบวมจะยุบหายภายใน 45 นาที แล้วมีตุ่มพองเกิดขึ้น ซึ่งจะแตกใน 2-3 วันต่อมา อาจจะมีการติดเชื้อแบคทีเรียแทรกซ้อนกลายเป็น ตุ่มหรือเป็นหนองได้ ถ้าเป็นมากจะมีอาการบวมซึ่งจะค่อยขยายขึ้น จนอาจมีเส้นผ่าศูนย์กลางมากกว่า 5-10 ซม. อาการมักเกิดภายใน 12-36 ชั่วโมง หลังถูกต่อย และจะเป็นอยู่นานหลายวัน บางครั้งทำให้เข้าใจผิดคิดว่าติดเชื้อ ส่วนกรณีถูกผึ้งหรือต่อต่อยจะพบการติดเชื้อได้น้อยมาก แต่ถ้าถูกต่อยที่ลิ้นหรือในช่องปากอาจทำให้ลิ้นหรือเยื่อเมือกในช่องปากบวมจนอุดกั้นทางเดินหายใจถึงขั้นเสียชีวิตได้ซึ่งมักจะพบในเด็ก หรือหากต่อยถูกบริเวณเส้นประสาทก็อาจทำให้เส้นประสาทถูกกดทับ เกิดอาการชาได้ ถ้าถูกต่อยที่กระบอกตา อาจทำให้เกิดแผลกระจกตาได้ ในบางรายพิษอาจเข้ากระแสเลือด เกิดปฏิกิริยาภูมิแพ้ (allergic reaction) หรืออาการเป็นพิษ (toxic reaction) ต่ออวัยวะทั่วร่างกาย ทำให้มีอาการริมฝีปากบวม หน้าตาบวม ผิวหนังออกสีแดง มีลมพิษขึ้นทั้งตัว อาจมีอาการ คลื่นไส้ อาเจียน ปวดท้อง ท้องเดิน เจ็บหน้าอก แน่นหน้าอก

หากอาการแพ้รุนแรง ผู้ป่วยจะหายใจลำบาก หรือหายใจหอบ เนื่องจากกล่องเสียงบวมหรือหดเกร็งหรือหลอดลมตีบตัวคล้ายหืด โดยเมื่อฟังปอดจะได้ยินเสียงวี๊ด หรือเกิดภาวะช็อกจากการแพ้ ซึ่งจะมีอาการเป็นลม ชีพจรเบาและเร็ว ความดันเลือดต่ำและอาจเสียชีวิตได้ ภายใน 15-30 นาที ถึง 4 ชั่วโมง อาการแพ้รุนแรงอาจเกิดขึ้นภายใน 2-3 นาทีหลังถูกต่อย หรืออาจเกิดหลังถูกต่อย 24 ชั่วโมงก็เป็นได้

อาการแพ้ อาจเกิดจากการถูกต่อยเพียงครั้งเดียวในผู้ที่เคยมีอาการแพ้ได้ง่าย เป็นโรคภูมิแพ้อยู่เดิม เคยถูกแมลงในตระกูลเดียวกันต่อยหรือเคยแพ้แมลงพวกนี้มาก่อน ซึ่งอาจเกิดอาการแพ้รุนแรงถึงขั้นภาวะช็อกจากการแพ้ (anaphylactic shock) ได้ ในบางรายปฏิกิริยาภูมิแพ้ อาจเกิดขึ้นช้า ประมาณ 1-2 สัปดาห์หลังถูกต่อย ผู้ป่วยจะมีอาการไข้ ปวดศีรษะ อ่อนเพลีย ปวดตามข้อมือและกล้ามเนื้อ ผื่นคัน ข้อบวม กดเจ็บ โรคไตเนโฟรติก หลอดเลือดอักเสบ (necrotizing vasculitis) โลหิตจางจากเม็ดเลือดแดงแตก ภาวะเกร็ดเลือดต่ำ ประสาทตาอักเสบ (optic neuritis) ไชสันหลังอักเสบ (transverse myelitis) กลุ่มอาการกิลเลนบาร์เร เป็นต้น

ในรายที่ถูกผึ้งหรือต่อรุมตอมจำนวนมาก เช่น ไปเหยงรังผึ้งรังต่อ ถูกตอมมากกว่า 30-40 แผลหรือเด็กที่ถูกตอม 5-10 แผล พิษจะซึมเข้ากระแสเลือดจำนวนมาก ก่อให้เกิดภาวะพิษต่อร่างกายโดยตรง (โดยไม่ใช้ปฏิกิริยาภูมิแพ้) อาจทำให้เกิดภาวะช็อกแบบเดียวกับภาวะช็อกจากการแพ้ เรียกปฏิกิริยานี้ว่าปฏิกิริยาอะนาไฟแล็กทอยด์ (anaphylactoid reaction) ซึ่งสามารถเกิดขึ้นในการถูกผึ้งหรือต่อตอมครั้งแรกในชีวิต อาการมักเกิดอย่างฉับพลันและอาจทำให้เสียชีวิตภายในเวลาสั้นๆ ได้ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดภาวะพิษในลักษณะอื่น เช่น เม็ดเลือดแดงแตก กล้ามเนื้อลายถูกทำลาย (rhabdomyolysis) ไตวายเฉียบพลัน (ปัสสาวะออกน้อยทั้งๆที่ไม่ได้ขาดน้ำ) เป็นต้น ซึ่งอาจเกิดขึ้นภายใน 48 ชั่วโมงหลังถูกตอม ภาวะแทรกซ้อนเหล่านี้พบได้บ่อยในผู้ที่ถูกตอมจำนวนมาก

การป้องกัน

1. กำจัดขยะและเศษอาหารในบริเวณบ้าน เพื่อไม่ให้แมลงพวกนี้มาตอม
2. ในกรณีที่ต้องเดินทางเข้าไปในบริเวณที่มีแมลงพวกนี้ชุกชุมหรือออกไปกลางแจ้ง ไม่ควรใส่เสื้อสีฉูดฉาด ลายดอกไม้หรือใส่ผ้าหอม ซึ่งเป็นสิ่งล่อให้ผึ้งหรือต่อบินมาตอมได้
3. อย่าเหยงหรือทำลายรังต่อรังผึ้ง (โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรเตือนเด็กๆ อย่ากระทำดังกล่าว) การกำจัดรังต่อ รังผึ้งควรใช้ผู้ที่ฝึกฝนมาโดยเฉพาะ
4. ถ้าถูกแมลงโดยเฉพาะต่อตอม ควรวิ่งหนีโดยเร็วที่สุด ให้ห่างจากรังเกิน 7 เมตร ซึ่งต่อมักจะไม่ตามไป ควรใช้ผ้าคลุมศีรษะป้องกันไม่ให้ต่อดูดอยู่ในผม ซึ่งจะตอมซ้ำๆได้

หลักการปฐมพยาบาล

1. เมื่อถูกแมลงที่มีเหล็กในตอม ควรรับเชื้อออกทันที จะช่วยลดปริมาณพิษที่เข้าสู่ร่างกาย ป้องกันมิให้เกิดอาการแพ้อย่างรุนแรงได้ ปกติเมื่อถูกผึ้งตอมจะต้องกินเวลา 2-3 นาที กว่าพิษจะถูกปล่อยออกมาหมด
2. ผู้ป่วยส่วนใหญ่จะถูกแมลงพวกนี้ตอมเพียงตัวเดียวหรือไม่ก็ตัว ซึ่งจะมีอาการเฉพาะที่ และไม่มีภาวะแทรกซ้อนร้ายแรง ส่วนน้อยอาจเกิดพาหรืออาการแพ้รุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้ที่ถูกผึ้งหรือต่อ ตอมเป็นจำนวนมาก เคยมีประวัติถูกแมลงตระกูลเดียวกันตอมมาก่อน หรือเคยแพ้พวกแมลงนี้มาก่อน
3. ผู้ที่เคยมีประวัติแพ้ผึ้งหรือต่อตอมมาก่อน ควรป้องกันอย่าให้เกิดตอมซ้ำ ถ้าหากเข้าไปสู่อากาศเสี่ยงต่อการถูกตอม ควรพกยาแก้แพ้และยาฉีดอะดรีนาลีน พร้อมอุปกรณ์การฉีดยา ยาเม็ดคลอร์เฟนิรามีน ครีမ်สเตรอยด์ เป็นต้น ไว้ปฐมพยาบาลเมื่อถูกแมลงตอม
4. ผู้ที่แพ้แมลงบ่อยๆ อาจลดการแพ้ด้วยการกำจัดภูมิไว (desensitization) โดยการฉีดน้ำสกัดของแมลงพวกนี้ทีละน้อยและบ่อยๆ ควรทำโดยแพทย์ผู้ชำนาญการทางโรคภูมิแพ้โดยเฉพาะ

การปฐมพยาบาล

1. ผู้ป่วยที่มีอาการเฉพาะที่ไม่รุนแรง

- ถ้าพบว่ามียุงในฝักอยู่ ให้รีบนำเหล็กในออกทันที โดยใช้สันมีดหรือขอบบัตรเครดิตขูดออก หรือใช้เทปเหนียววางใส (สก็อตเทป) ปิดทาบตรงบริเวณที่ถูกตอมแล้วดึงออก (ไม่ควรใช้ปากคีบคีมคีบออก อาจบีบให้เหล็กในขับพิษออกมากขึ้น) แล้วทำความสะอาดด้วยน้ำกับสบู่
- ใช้น้ำแข็ง หรือน้ำเย็นประคบบริเวณที่ถูกตอม นานครั้งละ 20 นาที ช่วยลดอาการปวดและบวมได้ ควรทำซ้ำทุกชั่วโมงจนกว่าอาการจะทุเลา
- ผู้ป่วยที่เคยถูกสัตว์พวกนี้กัดตอมมาก่อนโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีอาการแพ้ ควรให้ยาแก้แพ้ และเฝ้าสังเกตอาการแพ้อย่างใกล้ชิด ถ้าเคยมีประวัติการแพ้รุนแรงมาก่อน ควรส่งโรงพยาบาลด่วน
- แม้ว่าผู้ป่วยมีอาการไม่รุนแรงหรือแผลที่ถูกตอมทุเลาเป็นปกติแล้ว ควรสังเกตอาการไปอีกอย่างน้อย 2 สัปดาห์ ถ้าพบมีอาการผิดปกติ เช่น ไข้ ผื่น คัน ข้ออักเสบ ชีต จุดแดงจ้ำเขียว บวม แขนขาชา หรืออ่อนแรง ตามัว เป็นต้น ควรส่งโรงพยาบาล เพราะอาจเป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นซ้ำได้
- ถ้าปวดมากให้รับประทานยาพาราเซตามอล
- ถ้าถูกแมลงตอมในช่องปาก นอกจากให้ยาแก้แพ้แล้ว ควรสังเกตอาการบวมของเยื่อช่องปาก ถ้าพบมีอาการปากคอบวม พูดลำบาก หายใจลำบาก หรือพบในเด็ก ควรส่งโรงพยาบาลด่วน
- ถ้าถูกแมลงตอมที่ตา ควรส่งโรงพยาบาลเพื่อป้องกันและรักษาแผลกระจกตา
- พาผู้ป่วยไปฉีดวัคซีนป้องกันบาดทะยัก ในรายที่ไม่เคยได้หรือได้ไม่ครบหรือฉีดเข็มสุดท้ายมานานเกิน 5 ปี
- ถ้ามีอาการคันให้ยาแก้แพ้ เช่น คลอร์เฟนิรามีน ไดเฟนไฮดรามีน ครั้งละ ½ - 1 เม็ด ทุก 6-8 ชั่วโมง และทาด้วยครีมสเตียรอยด์
- ผู้ป่วยอาจได้รับยาปฏิชีวนะ เช่น อะม็อกซิซิลลิน หรือ อีริโทรไมซิน ถ้าแผลเป็นหนอง

2. ผู้ป่วยที่ถูกผึ้งหรือต่อมตอมจำนวนมาก หรือผู้ป่วยที่มีอาการแพ้หรือเกิดพิษรุนแรง เช่น มีลมพิษทั่วตัว มีอาการบวมคันที่บริเวณนอกรอยแผลที่ถูกตอม (เช่น หนังตาบวม ริมฝีปากบวม) หายใจลำบาก หรือมีเสียงวี๊ด มีภาวะช็อก (เป็นลม ไม่ค่อยรู้สึกตัว ชีพจรเบาและเร็ว ความดันเลือดต่ำ) ควรส่งโรงพยาบาลด่วน